

«Το Περιβάλλον στην εποχή του Μνημονίου. Όνειρο ήταν και πάει;»

Μαρία Καραμανώφ

Σύμβουλος Επικρατείας

Πρόεδρος Επιμελητηρίου Περιβάλλοντος και Βιωσιμότητας

Ομιλία στην Ημερίδα με θέμα:

«Το περιβάλλον ως πυλώνας ανάπτυξης. Πράσινη Επιχειρηματικότητα - Νομικό Πλαίσιο»

Διοργάνωση: Ε.Ε.Ν. e-Θέμις, ΕΒΕΑ (Ακαδημίας αρ.7).

Σάββατο 8 Δεκεμβρίου 2012

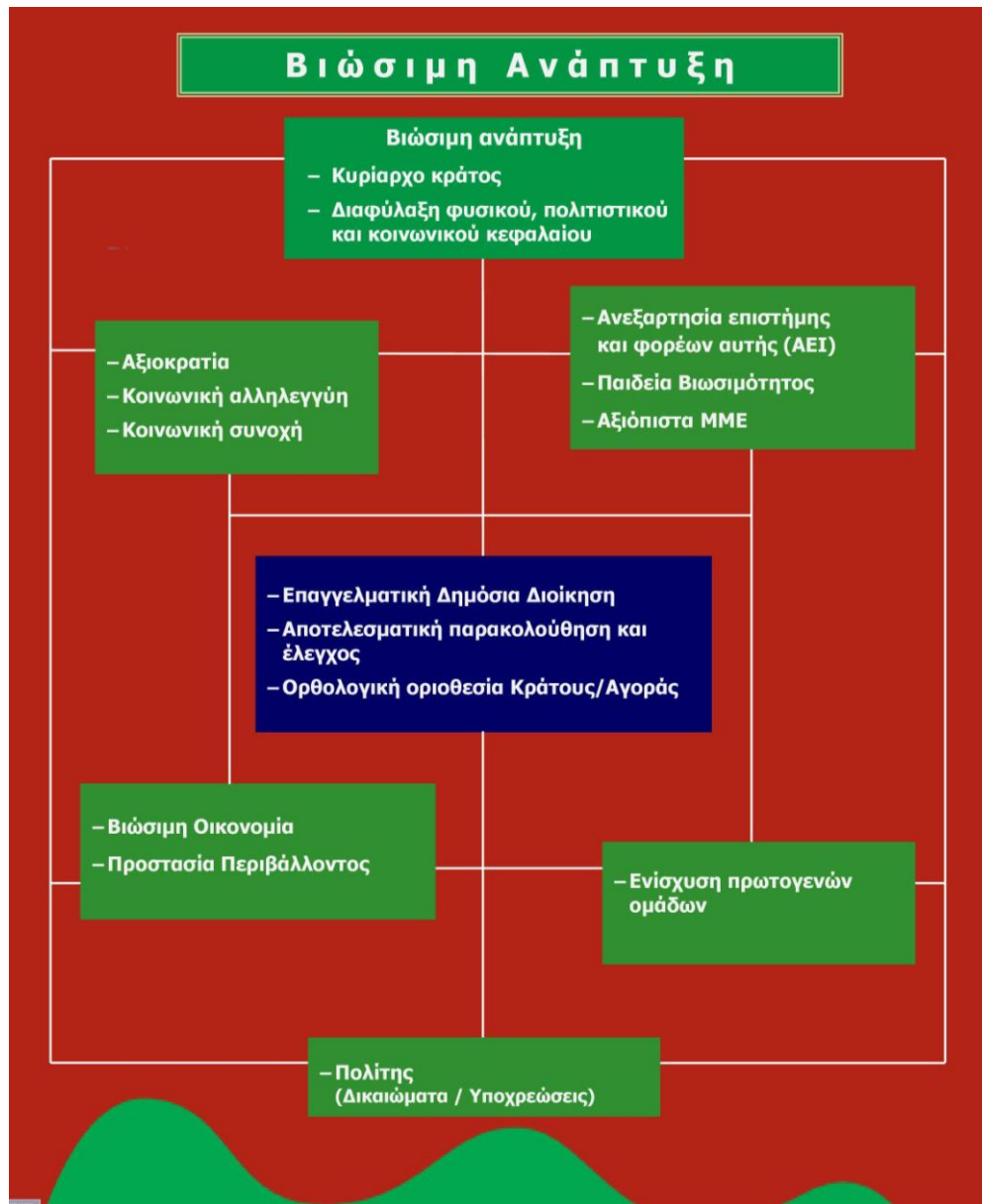
Περιβάλλον και ανάπτυξη. Δύο λέξεις που βρίσκονται στο προσκήνιο εδώ κι εξήντα χρόνια. Πρώτη από τις δύο, έκανε βαρύγδουπα την εμφάνιση της στο διεθνές μεταπολεμικό στερέωμα η **οικονομική ανάπτυξη**, η οποία θεωρήθηκε εν δυνάμει απεριόριστη και εν δυνάμει πανάκεια για όλα τα ανθρώπινα δεινά. Σήμερα βιώνουμε πλέον τις καταστροφικές συνέπειες αυτών των αντιλήψεων σε όλα τα πεδία. Από όλες τις, γνωστές πλέον, καταστροφές, πρώτη έκανε αισθητή την παρουσία της η παγκόσμια οικολογική κρίση και, για το λόγο αυτό, το περιβάλλον έγινε το αγαπημένο παιδί της δεκαετίας του 1990 και του 2000. Επιχειρήθηκε τότε μία διέξοδος από την κρίση, η οποία έλαβε το γνωστό όνομα «**Βιώσιμη ανάπτυξη**» ή «**αιφορία**» και φιλοδόξησε να γίνει το λάβαρο του 21^{ου} αιώνα. Το πρόβλημα είναι ότι την έννοια αυτή την αντιλήφθηκε ο καθένας με τον δικό του τρόπο. Μερικοί την πήραν στα σοβαρά και συνειδητοποίησαν ότι η ζωή μας πρέπει να αλλάξει προσανατολισμό και να ιεραρχήσουμε διαφορετικά τις αξίες και τις επιδιώξεις μας. Άλλοι την ασπάστηκαν προσχηματικά για να κερδίσουν χρόνο και να συνεχίσουν με άλλο όνομα τις ίδιες πρακτικές. Οι περισσότεροι, ως συνήθως, υιοθέτησαν απέναντί της μια συμβιβαστική στάση, το γνωστό «λίγο απ' όλα και βλέπουμε...», προσκολλημένοι στα αποσπασματικά μέτρα και περιορισμούς που προέβλεπε το περιβαλλοντικό δίκαιο της δεκαετίας του '70 και του '80.

Εν τω μεταξύ, στη διεθνή οικονομική και πολιτική αρένα γιγαντωνόταν ερήμην όλων αυτών η **Παγκοσμιοποίηση**. Η παλιά γνωστή συνταγή του Ρικάρντο και του Άνταμ Σμιθ, αναπαλαιωνόταν από τον Φρίντμαν και την γνωστή Σχολή του Σικάγο, ως ένα οιονεί θρησκευτικό δόγμα, με μια όμως πολύ σημαντική διαφορά. Τώρα πια μετακινούνται ελεύθερα σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης όχι μόνο τα αγαθά, αλλά και τα μέσα παραγωγής, και ιδίως τα κεφάλαια, με ό,τι αυτό συνεπάγεται στο πολιτικό επίπεδο για τον κρατικό έλεγχο και την κρατική κυριαρχία.

Τα αποτελέσματα μιλούν από μόνα τους. Τα τελευταία ενενήντα χρόνια η οικονομική ανάπτυξη έχει πενταπλασιαστεί και το διεθνές εμπόριο δωδεκαπλασιαστεί. Ταυτόχρονα η παγκόσμια οικολογική κρίση έχει φτάσει στο κατώφλι της μη αναστρέψιμης καταστροφής και ο αριθμός των επί γης ενδεών, αρρώστων, ανέργων, εκπατρισμένων κ.λπ. έχει δραματικά αυξηθεί. Το μόνο που ίσως μειώνεται στις μέρες μας είναι το χάσμα που χωρίζει όλους αυτούς από τους μέχρι πρότινος προκλητικά ευημερούντες. Μια πολυδιάστατη κρίση έχει ξεσπάσει και αποκαλύψει, εκτός από το περιβαλλοντικό,

και το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό της πρόσωπο. Και δυστυχώς η κρίση αυτή εξακολουθεί πεισματικά να ερμηνεύεται όχι ως αποτυχία του μοντέλου της απεριόριστης ανάπτυξης, αλλά ως απόδειξη για την ανεπαρκή και άτολμη εφαρμογή του. Κάτω από το πρίσμα αυτό υφάρπει η λογική ότι το οικονομικό σύστημα δεν δουλεύει για να εξασφαλίσει σε όλους τους ανθρώπους της γης δουλειά, υγεία, πρόνοια, παιδεία, αξιοπρέπεια, πολιτιστική ταυτότητα. Αντίθετα, δουλεύει για τον εαυτό του και υποχρεούται να συντηρεί μόνον εκείνους που του χρειάζονται για τους σκοπούς του. Το αόρατο χέρι της αγοράς ξεφορτώνεται, με τον ένα ή άλλο τρόπο, τους ανεπαρκείς και ανεπιθύμητους που εμποδίζουν την ευτυχία των υπολοίπων. Και επειδή το αόρατο χέρι πρέπει να είναι και αποτελεσματικό, οι πάλαι ποτέ Κεϋνσιανοί θεσμοί, όπως το Παγκόσμιο Ταμείο, η Παγκόσμια Τράπεζα, και άλλοι νεώτεροι (ΠΟΕ, ΝΑΦΤΑ) έχουν γίνει πλέον πολύ ορατοί, ώστε το χέρι της αγοράς να αποκτήσει και την σιδηρά πυγμή που του χρειάζεται για να επιτευχθούν οι διαρθρωτικές εκείνες αλλαγές που αποκλείουν από τα κράτη κάθε δυνατότητα εναλλακτικής πορείας. Όπως είχε παρατηρήσει ήδη από τη δεκαετία του '70 ο Ralph Nader, διεθνή πρότυπα υπάρχουν, αλλά εξασφαλίζουν μόνο την οροφή κι όχι το πάτωμα για την προστασία του περιβάλλοντος, της υγείας και των άλλων κοινωνικών αγαθών.

Σ' αυτήν την παγκόσμια δίνη και στην αμείλικτη λογική της έχει εμπλακεί και η χώρα μας τα τελευταία χρόνια. Δικαίως και αδίκως ή, για να είμαστε ειλικρινείς, και για τα δύο. Τώρα όμως δεν είναι η ώρα για απόδοση ευθυνών, είναι η ώρα για λήψη αποφάσεων. Όχι σπασμωδικών, αλλά συνειδητών και υπεύθυνων αποφάσεων. Για να πάρουμε τέτοιες αποφάσεις, πρέπει να ξέρουμε πού ακριβώς βρισκόμαστε, πού ακριβώς θέλουμε να πάμε και αν ο δρόμος που ακολουθούμε μας οδηγεί πράγματι εκεί. Γιατί στον νομικό κόσμο υπάρχει σήμερα μια διάχυτη αίσθηση, που γίνεται όλο και πιο έντονη, ότι άλλα πράγματα ισχύουν στα χαρτιά κι άλλα στην πράξη. Νομίζω ότι οι προηγούμενες ομιλίες το κατέδειξαν πάρα πολύ παραστατικά. Θα ξεκινήσω λοιπόν από τα χαρτιά, γιατί είμαστε νομικοί και τα χαρτιά, δηλαδή οι νόμοι, είναι αυτοί που διαγράφουν το θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο υποτίθεται ότι πρέπει να αποφασίζουμε και να ενεργούμε. Θεσμικά λοιπόν, είτε μας αρέσει είτε όχι, εξακολουθούμε να βρισκόμαστε μέσα στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης που κατοχυρώνεται από το **άρθ. 24 του Συντάγματος**. ([1ο Διάγραμμα](#)).

Βιώσιμη Ανάπτυξη! Που σημαίνει με δυο λόγια τι; Ότι το Σύνταγμά μας κατοχυρώνει το κυρίαρχο Κράτος, το οποίο οφείλει να σχεδιάζει και να εφαρμόζει **αυτόνομη πολιτική**, η οποία να διαφυλάττει το **φυσικό, πολιτιστικό και κοινωνικό κεφάλαιο** της χώρας. Αυτές είναι **θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές** που, ανεξάρτητα αν τις εφαρμόζουμε ή όχι, πάντως **ισχύουν**. Σημαίνει επίσης ότι έχουμε ένα κοινωνικό σύστημα, στο οποίο πρέπει να επικρατεί αξιοκρατία, κοινωνική αλληλεγγύη και κοινωνική συνοχή, ότι η επιστήμη πρέπει να προάγει τις αξίες της βιωσιμότητας, ότι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας πρέπει και αυτά να λειτουργούν για την προαγωγή των συνταγματικών αυτών αξιών και να διαχέουν αξιόπιστη πληροφορία και όχι να επιτείνουν την σύγχυση. Σημαίνει ότι πρέπει να έχουμε επαγγελματική δημόσια διοίκηση, ισχυρή και αποτελεσματική, για να εξασφαλίζεται η παρακολούθηση και ο έλεγχος της επιτυχίας ή αποτυχίας των δημοσίων σκοπών που επιδιώκουν οι νόμοι, είτε αυτό λέγεται παιδεία, υγεία, προστασία περιβάλλοντος, ανάπτυξη κ.ο.κ. Σημαίνει ότι αγορά και κράτος είναι πράγματα διακεκριμένα και πρέπει να παίζει ο καθένας τον ρόλο του κι όχι να εμπλέκεται στα χωράφια του άλλου. Σημαίνει ότι η οικονομία πρέπει να

είναι βιώσιμη, η προστασία του περιβάλλοντος πρέπει να είναι το **απαράβατο όριο** για κάθε οικονομική δραστηριότητα, οι πρωτογενείς ομάδες, από την οικογένεια μέχρι τις τοπικές κοινωνίες, να διατηρούν την ταυτότητά τους και να επιτελούν τον ρόλο τους και ο κάθε πολίτης να γνωρίζει ότι έχει και υποχρεώσεις και δικαιώματα. Αυτό είναι ένα πολύ γενικό πλαίσιο, και η νομολογία του ΣΤΕ, όπως ανέφερε και η κα Σιούτη, συνέβαλε πολύ στην εξειδίκευσή του και στη διατύπωση δώδεκα βασικών αρχών (**2ο Διάγραμμα**), οι οποίες έχουν μάλιστα αναγνωρισθεί και από την Ευρωπαϊκή Ένωση ως το καλύτερο δείγμα της εφαρμογής των αξιών της βιωσιμότητας στην πράξη, και οι οποίες πρέπει να κατευθύνουν όλες τις δημόσιες πολιτικές. Δεν έχουμε τον χρόνο για να επιμείνω στην ανάλυσή τους, αλλά σε γενικές γραμμές υποτίθεται ότι κάθε δημόσια πολιτική, για να είναι βιώσιμη, οφείλει να τις σέβεται. Αυτή είναι η πραγματικότητα στα χαρτιά.

Αρχές Βιώσιμης Ανάπτυξης

1. Αρχή δημοσίας οικολογικής τάξεως
2. Αρχή Βιώσιμης Ανάπτυξης
3. Αρχή πολιτιστικής κληρονομίας
4. Αρχή αισθητικής αξίας της φύσεως
5. Αρχή κοινής φυσικής κληρονομίας
6. Αρχή βιοποικιλότητος
7. Αρχή φέρουσας ικανότητος
8. Αρχή υποχρεωτικής αποκατάστασεως διαταραχθέντων οικοσυστημάτων
9. Αρχή ηπίας αναπτύξεως ευπαθών οικοσυστημάτων
10. Αρχή χωροταξίας
11. Αρχή βιώσιμου αστικού περιβάλλοντος
12. Αρχή οικολογικής συνειδήσεως

Τι γίνεται τώρα στην πράξη;

Το κράτος, στην πράξη, είτε θέλετε υπό την επιρροή του ΣΤΕ, είτε υπό τις πιέσεις του Ενωσιακού Δικαίου, είτε και υπό την πίεση του περιβαλλοντικού κινήματος, που τις δύο τελευταίες δεκαετίες ενδυναμώθηκε σημαντικά, αναγκάστηκε σιγά-σιγά να συμμορφωθεί. Έκανε λοιπόν τα πρώτα του βήματα, όχι τόσο πετυχημένα ίσως, αλλά πάντως έκανε τα πρώτα βήματα για να επιχειρήσει έναν χωροταξικό σχεδιασμό σε στρατηγικό εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, να προστατεύσει το τοπίο, τη

βιοποικιλότητα, υπέγραψε και έθεσε σ' εφαρμογή τις σχετικές συμβάσεις για τα ευαίσθητα οικοσυστήματα και άλλα πολλά. Και ενώ όλοι εμείς οι νομικοί, από όποια θέση έτυχε να βρισκόμαστε, είμαστε απασχολημένοι με το να εξετάζουμε τα διάφορα νομοθετήματα, να επισημαίνουμε τα τρωτά τους και να προσπαθούμε να τα διορθώσουμε, ξαφνικά το χαλί τραβήχτηκε κάτω από τα πόδια μας και μείναμε μετέωροι, έως και γραφικοί...

«Εδώ δεν έχουμε να φάμε, βιοποικιλότητα και δάση και οικοσυστήματα για την όρεξη...», είναι η απάντηση σε όσους περιβαλλοντικά ευαίσθητους εγείρουν σήμερα τέτοια θέματα. Το μαρτυρούν και οι λέξεις «περιβαλλοντική ευαισθησία» με μια χροιά πολυτέλειας από τη μια, «οικονομικός ρεαλισμός» από την άλλη.

Δεν θα το σχολιάσω, αλλά μπαίνω στον πειρασμό να πω ότι ρεαλιστής τελικά θα αποδειχθεί εκείνος που θα καταφέρει να επιβιώσει, για να μπορέσει να γελάσει τελευταίος, και αυτός ακόμα δεν είναι καθόλου σίγουρο ποιος θα είναι.

Αλλά ας επανέλθουμε στο κύριο θέμα μας. Ξεκινάμε λοιπόν από την εποχή του Μνημονίου. Υπογράφοντας το **Μνημόνιο** στην πραγματικότητα αποδεχθήκαμε, για να το πω απαλά, να νοθεύσουμε την κυριαρχία μας σε θεμελιώδεις δημόσιες πολιτικές, οι οποίες αποτελούν τον πυρήνα της εθνικής μας πολιτικής, όπως είναι η δημοσιονομική και φορολογική πολιτική, και κατ' επέκταση σε όλες τις άλλες βασικές πολιτικές. Βιωσιμότητα, υγεία, παιδεία, πρόνοια, κ.λπ., και αν δεν πλήττονται ρητά, εξουδετερώνονται εμμέσως, εφ' όσον δεν υπάρχουν πλέον πόροι για να χρηματοδοτηθούν. Στο πνεύμα αυτό είναι συντονισμένα όλα τα νομοθετήματα των τελευταίων ετών. Και ταυτόχρονα ο κρατικός μηχανισμός, η Δημόσια Διοίκηση, που είδαμε πόσο αναγκαία είναι για να μετατρέπει τους νόμους από χαρτιά σε πραγματικότητα, και αυτή, με αλληπάλληλα νομοθετήματα, για οικονομικούς ή άλλους λόγους, αντί να ενισχύεται, συρρικνώνεται δραματικά.

Για να δούμε λοιπόν ποια είναι η σημερινή κατάσταση (**3^ο Διάγραμμα**)

Η σημερινή λοιπόν κατάσταση συνοψίζεται στο ότι ο πρωταρχικός δημόσιος σκοπός αυτή την στιγμή είναι ένας και μοναδικός, η εξυπηρέτηση του χρέους της Χώρας και η αύξηση των εσόδων για να εξυπηρετηθεί το χρέος αυτό. Για να επιτευχθεί αυτό, θυσιάζονται όλα τα άλλα. Η κοινωνική συνοχή κι οι θεσμοί αλληλεγγύης καταρρέουν, η Παιδεία σ' όλες της τις βαθμίδες και αυτή υποβαθμίζεται, η Δημόσια Διοίκηση συρρικνώνεται και αδυνατεί να εκπληρώσει τους σκοπούς της, οι έλεγχοι γίνονται λιγότεροι και μη αποτελεσματικοί, υπάρχει κρίση σε όλα τα επίπεδα των πρωτογενών ομάδων, τοπικό και οικογενειακό, εγκαταλείπεται η περιβαλλοντική προστασία, ο καθένας μας αντί για ενεργός και υπεύθυνος πολίτης μεταβάλλεται σε στυγνό ατομιστή που κοιτάζει πώς θα επιβιώσει, 'ο σώζων εαυτὸν σωθήτω'. Αυτή είναι η πραγματικότητα. Πώς αποδεικνύεται; Πολύ εύκολα, από τη νομοθεσία η οποία έχει ψηφιστεί τα τελευταία χρόνια. Θα εστιάσω σε μια μερικά παραδείγματα, και ιδίως αυτά που άπτονται του περιβάλλοντος, αφού αυτό είναι το αντικείμενό μας.

Ας ξεκινήσουμε από τη **δημόσια περιουσία**. Η δημόσια κτήση, δηλαδή το φυσικό και πολιτιστικό κεφάλαιο της χώρας, το οποίο έχει προορισμό να εξυπηρετεί τους σημαντικότερους δημόσιους σκοπούς, δηλ. την άμυνα, την εθνική κυριαρχία, το περιβάλλον, τις συγκοινωνίες κ.λπ., κατόπιν προτροπής της Τρόικας, έχει πάρει το δρόμο της καθολικής ιδιωτικοποίησης. Το Δημόσιο τη μεταβιβάζει ήδη σταδιακά στο Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου (**ΤΑΙΠΕΔ**), μια **ανώνυμη εταιρεία**, η οποία, σύμφωνα με τον ιδρυτικό της νόμο, τη διαχειρίζεται με ένα και μοναδικό σκοπό, την αποτελεσματική και αποδοτική επένδυσή της για την πληρωμή του δημοσίου χρέους. Τα πολύτιμα αυτά ακίνητα αποκτούν έτσι την λεγόμενη «επενδυτική ταυτότητα» και ο βέλτιστος χωρικός προορισμός τους, δηλ. η χρήση τους, καθορίζεται πλέον με αποκλειστικό σκοπό την επίτευξη της μέγιστης χρηματιστηριακής τους αξίας. Για να καταστούν μάλιστα ελκυστικά στους επενδυτές, τα ακίνητα αυτά δεν υπάγονται πλέον στο πάγιο νομικό καθεστώς που ισχύει για όλο τον άλλο κόσμο όσον αφορά τον χωροταξικό σχεδιασμό ή την περιβαλλοντική προστασία, αλλά το καθένα αποκτά έναν δικό του, **ατομικό σχεδιασμό** με όρους εξαιρετικά ευνοϊκούς για τον κάθε επενδυτή. Είναι τα λεγόμενα **Ε.ΣΧ.Α.Δ.Α.**, δηλ. τα «Ειδικά Σχέδια Χωρικής Αξιοποίησης Δημοσίων Ακινήτων», τα οποία επιτρέπουν, το καθένα ανάλογα με τις ανάγκες της επένδυσης, χρήσεις και προορισμούς που αλλιώς θα ήταν ανεπίτρεπτοι. Και για να μη νομίζετε ότι μιλάω θεωρητικά, σας αναφέρω χαρακτηριστικά το παράδειγμα της περιοχής της **Μονής «ΤΟΠΛΟΥ»** στην Κρήτη. Πρόκειται για μια ξενοδοχειακή επένδυση η οποία κρίθηκε **αντισυνταγματική από το ΣτΕ**, ακριβώς επειδή δεν κινείτο μέσα στα πλαίσια του χωροταξικού σχεδιασμού της περιοχής, μιας περιοχής εξαιρετικά ευαίσθητου φυσικού κεφαλαίου. Αφού λοιπόν ακυρώθηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο, πριν λίγο καιρό ανακοινώθηκε πανηγυρικά ότι η επένδυση εντάχθηκε στο **«fast track»** και επομένως όσα δεν μπορούσαν να γίνουν με το γενικό καθεστώς που ισχύει για όλους, θα γίνουν με το ειδικό.

Επιπλέον, οι διαδικασίες **περιβαλλοντικής αδειοδότησης** σχεδόν εξουδετερώνονται. Το Υπουργείο Περιβάλλοντος παραιτείται από την περιβαλλοντική αδειοδότηση σημαντικών για το περιβάλλον έργων, όπως ξενοδοχειακές μονάδες, θεματικά πάρκα, δασικά χωριά και αναθέτει την περιβαλλοντική αδειοδότηση στον ΕΟΤ ή στην Περιφέρεια. Σε πολλές περιπτώσεις, εάν η άδεια δεν εκδοθεί μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα, το έργο θεωρείται εγκεκριμένο. Επίσης, τα αιολικά πάρκα εγκαθίστανται παντού, παρά το γεγονός ότι η ίδια η στρατηγική μελέτη του Ειδικού Χωροταξικού Πλαισίου για τις ΑΠΕ αποκλείει την εγκατάστασή τους στους πυρήνες των εθνικών δρυμών, στα αισθητικά δάση, στις περιοχές Natura, στις αξιόλογες ακτές και παραλίες κ.ο.κ. Τα έργα αυτά, σε συνδυασμό με τα υδροηλεκτρικά έργα που τα συνοδεύουν, πρόκειται να αλλάξουν τη φυσιογνωμία, το τοπίο και το μικροκλίμα ολόκληρων περιοχών. Και αυτά είναι ένα ελάχιστο δείγμα από όσα συμβαίνουν, και τα οποία θα απαιτούσαν μια ολόκληρη ημερίδα για την παρουσίασή τους.

Και αφού έτσι είναι η πραγματικότητα, θα έρθω στο ερώτημα που για μένα τουλάχιστον είναι κρίσιμο, με προβληματίζει προσωπικά τον τελευταίο καιρό, και επειδή είστε νέοι νομικοί, θα ήθελα να το μοιραστώ μαζί σας. Εάν ένας ιδιώτης δεν πληρώνει τα χρέη του, το ισχύον Δίκαιο αποδέχεται, με κάποιες πάντως ασφαλιστικές δικλείδες, ότι μπορεί αυτός να χάσει τα πάντα, το σπίτι του, την αξιοπρέπειά του, ακόμη και την προσωπική του ελευθερία, να καταλήξει ενδεχομένως να πεθάνει στην φυλακή ή σε κάποιο παγκάκι. Και αυτό γιατί σε ατομικό επίπεδο, ο τρόπος που χειρίστηκε τις υποθέσεις του ήταν μια προσωπική του επιλογή και πρέπει να υποστεί μια δίκαιη τιμωρία.

Το ερώτημα είναι: **Μπορεί να ισχύσει το ίδιο και για μια χώρα;** Ίσως για χώρες που η νομική τους παράδοση **ταυτίζει το δημόσιο με το ιδιωτικό**, όπως οι αγγλοσαξονικές, κάτι τέτοιο να ήταν και νόμιμο και ηθικά αποδεκτό. Ισχύει όμως το ίδιο και για μια χώρα που ανήκει στην **ευρωπαϊκή ηπειρωτική παράδοση**, όπου όλο το οικοδόμημα της έννομης τάξης, αρχίζοντας από το ίδιο το **Σύνταγμα**, στηρίζεται πάνω στην έννοια του **δημοσίου συμφέροντος**; Θεωρώ πως η απάντηση είναι αρνητική. **Το δημόσιο συμφέρον δεν είναι ούτε ποτέ το ένα και ποτέ το άλλο**, ανάλογα με τις περιστάσεις. Το δημόσιο συμφέρον είναι εξ ορισμού πολύπλευρο και πολυδιάστατο, έχει πάρα πολλές πτυχές, τις γνωστές μας **συνταγματικές αξίες** (υγεία, παιδεία, ασφάλεια, περιβάλλον, οικονομική ανάπτυξη κ.λπ.), οι οποίες πρέπει πάντοτε να ικανοποιούνται, άλλοτε λιγότερο άλλοτε περισσότερο, αλλά πάντως όλες! Δεν μπορεί μόνο μια πτυχή του δημοσίου συμφέροντος να τεθεί υπεράνω όλων των άλλων, σε βαθμό που να τις εκμηδενίζει, πολύ περισσότερο όταν πρόκειται για μια οικονομική αξία, όπως η εξυπηρέτηση του χρέους. Οι **αξίες που απαρτίζουν το δημόσιο συμφέρον είναι συνταγματικά ισότιμες**, για να μην πω ότι, τουλάχιστον κατά την προσωπική μου άποψη, ορισμένες, όπως η βιωσιμότητα (δηλ. η προστασία του φυσικού, πολιτιστικού και κοινωνικού κεφαλαίου) και η εθνική κυριαρχία, πρέπει να θεωρηθούν πιο θεμελιώδεις από άλλες, αλλά πάντως τουλάχιστον ισότιμες. Κατά συνέπεια, δημόσιες πολιτικές που εξουδετερώνουν ή που παραβιάζουν σημαντικά, στον πυρήνα τους, την εθνική κυριαρχία, την προστασία του περιβάλλοντος, το δικαίωμα στην εργασία, την κοινωνική πρόνοια και την υγεία, ή πλήττουν την οικογένεια και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, είναι αμφίβολο αν βρίσκονται εντός της συνταγματικής μας τάξεως.

Αν εστιάσουμε στο Διάγραμμα Β', το οποίο απεικονίζει τη σημερινή πραγματικότητα, οφείλουμε ως νομικοί να έχουμε την ειλικρίνεια να αποδεχθούμε ότι σιγά-σιγά αρχίζουμε να απομακρυνόμαστε από τη συνταγματική μας τάξη. Είμαστε ελεύθεροι να το κάνουμε αυτό; Αναμφίβολα κάθε κυρίαρχος λαός μπορεί να κάνει ό,τι θέλει. Όχι όμως μέσα στα πλαίσια της ισχύουσας συνταγματικής τάξης. Κάτι τόσο δραστικό, **δεν γίνεται ούτε με κοινά νομοθετήματα**, ούτε καν με **απλή συνταγματική αναθεώρηση, αφού πλήττουμε πράγματι στον πυρήνα τους τις θεμελιώδεις αξίες του Συντάγματός μας**. Πρέπει να έχουμε το θάρρος να δούμε ότι, όπως έχουν

σήμερα τα πράγματα, **συντελείται de facto** μια εκ βάθρων **συνταγματική αλλαγή!** Μπορεί η ανατροπή να μη γίνεται με οδοφράγματα, μάχες και συντακτικές συνελεύσεις, όπως έχουμε συνηθίσει στην ιστορία, αλλά πάντως γίνεται. Εκείνο το οποίο δεν πρέπει να γίνεται, είναι εμείς ως νομικοί, να νομίζουμε ότι λειτουργούμε κάτω από ένα δεδομένο συνταγματικό πλαίσιο, το οποίο εφαρμόζουμε και υπερασπιζόμαστε, ενώ στην πραγματικότητα όλες μας οι αποφάσεις, νομοθετικές, εκτελεστικές και δικαστικές, μας απομακρύνουν βήμα-βήμα από το πλαίσιο αυτό!

Και στο σημείο αυτό, ευχαριστώ πολύ την κα Σιούτη που έφερε στο προσκήνιο αυτήν την τελευταία απόφαση του **Συμβουλίου της Επικρατείας** (2499/2012 Ολομέλεια). Φοβάμαι ότι θα διαφωνήσω μαζί της. Η απόφαση είναι πράγματι «καταπληκτική», όπως τη χαρακτήρισε, αλλά για τους ακριβώς αντίθετους λόγους. Για μένα προσωπικά, αποδεικνύει τη σταδιακή **απομάκρυνση από το σαφές και ρητό συνταγματικό πλαίσιο**. Η απόφαση αυτή κατέδειξε ότι η ερμηνεία του Συντάγματος δεν είναι πια ούτε τελεολογική, ούτε συστηματική, ούτε διασταλτική, ούτε «δημιουργική», αλλά απομάκρυνση από το αδιάσπικτο γράμμα του. Το Σύνταγμα, στο άρθ. **117 παρ. 3**, ορίζει ρητά και κατηγορηματικά ότι απαγορεύεται η διάθεση αναδασωτέας εκτάσεως για άλλο προορισμό. Η απόφαση όμως δέχεται ότι η απαγόρευση αυτή δεν συμπεριλαμβάνει τη διάθεση των αναδασωτέων για την εγκατάσταση της βαρειάς δραστηριότητας των αιολικών πάρκων. Και ίσως η προστασία των δασών και αναδασωτέων, σήμερα πλέον, να μην συγκινεί και πολλούς. Σίγουρα όμως, όλοι συγκινούνται μπροστά στην αξία του ανθρώπου, ή το πολίτευμα. Σκεφτείτε όμως τι θα μπορούσε να συμβεί αύριο, αν λ.χ., η συνταγματική διάταξη για το σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου ερμηνευθεί, για λόγους πάντοτε δημοσίου συμφέροντος όπως λ.χ. το οξύ μεταναστευτικό πρόβλημα, ότι εννοεί μόνο τους Έλληνες πολίτες ή μόνο όσους ανήκουν στη λευκή φυλή, ή αν η διάταξη που ορίζει ότι το πολίτευμα είναι προεδρευομένη κοινοβουλευτική δημοκρατία ερμηνευθεί ότι σε καταστάσεις κρίσεως μπορεί να περιλαμβάνει και κάποια άλλη μορφή. Είναι φανερό ότι ανοίγει ένας πολύ ολισθηρός δρόμος, ο οποίος μπορεί να μας οδηγήσει σε de facto συνταγματική μεταβολή.

Και κλείνοντας, θέλω να καταλήξω στο εξής:

Αν η προστασία του περιβάλλοντος και η βιώσιμη ανάπτυξη ήταν πράγματι όνειρο, οφείλουμε να ξυπνήσουμε. Και με τα μάτια ανοιχτά είτε να την εγκαταλείψουμε υπεύθυνα και συνειδητά, είτε εξ ίσου υπεύθυνα και συνειδητά να την κάνουμε πραγματικότητα. Εκείνο που δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να κάνουμε, είναι να συνεχίσουμε να υπνοβατούμε, και αλλού να βλέπουμε στο όνειρό μας ότι πηγαίνουμε κι αλλού να μας οδηγούν τα βήματά μας. Γιατί τότε μοιραία θα καταλήξουμε εκεί που αργά ή γρήγορα καταλήγει κάθε υπνοβάτης, δηλαδή στον γκρεμό!